

R E C E N Z J E,   O M Ó W I E N I A

CYPRIAN ROGOWSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**INDYWIDUALIZACJA I SEKULARYZACJA A AUTORYTET MORALNY KOŚCIOŁA
W POLSCE**

Janusz Mariański, emerytowany profesor socjologii religii i socjologii moralności w Instytucie Socjologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i wykładowca w Wyższej Szkole Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, od kilku dekad publikuje prace dotyczące katolicyzmu polskiego, czy szerzej — religijności Polaków, zarówno przed 1989 rokiem, jak i po 1989 roku w okresie intensywnych przemian społeczno-ustrojowych, gospodarczych i kulturowych. W swojej najnowszej książce pt. *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym* podkreśla, że w drugiej dekadzie XXI wieku mamy do czynienia z wyraźnym przyspieszeniem procesów sekularyzacyjnych w środowiskach młodzieżowych¹. Świadczy o tym spadek wskaźników deklaracji proreligijnych, praktyk kulturowych, wierzeń religijnych i uznawanych wartości. Zmiany te następowały stopniowo i początkowo w mniejszym lub większym stopniu były niezauważalne. Uległy przyspieszeniu w kil-

ka lat po śmierci Jana Pawła II, ale postać tego świętego z pewnością nadal będzie oddziaływać hamująco na spadek religijności społeczeństwa polskiego w najbliższej perspektywie. Mariański stwierdza: „uprawdopodobnia się scenariusz słabnięcia religijności i więzi z Kościołem katolickim w społeczeństwie polskim” (s. 275).

Jako uznany socjolog religii i moralności, badający zjawiska religijne w Polsce, zwłaszcza w Kościele rzymskokatolickim, zaznacza, że Kościół nie jest wyalienowany ze środowiska społecznego, w którym realizuje właściwe sobie zadania i funkcje. Podobnie jak instytucje życia publicznego zarówno w wymiarze globalnym, jak i lokalnym podlega procesom integracji i dezintegracji, uwarunkowaniom zewnętrznym i wewnętrznym. W tych właśnie kontekstach należy diagnozować autorytet religijny i społeczny Kościoła w Polsce, co też Mariański czyni w swoich badaniach od wielu dekad w sposób bardzo kompetentny².

Adres do korespondencji: cyprianrogowski@wp.pl

¹Janusz Mariański, *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2018, stron 281 (numery cytowanych stron w tekście, w nawiasach).

²Z opracowań mających charakter swoistych ekspertyz można wymienić m.in.: *Moralność w procesie przemian. Szkice socjologiczne* (Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990); *Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne* (Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1991); *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym* (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1993); *Kryzys moral-*

W omawianej tu książce powyższe zagadnienia autor rozważa w czterech korespondujących z sobą rozdziałach. Pierwszy poświęcony jest religii i Kościołom chrześcijańskim w Europie w procesie przemian, drugi zawiera nawiązania do ogólnej sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce, jak wynika z tytułu publikacji, w trzecim Mariański omawia problematykę autorytetu religijnego Kościoła katolickiego w procesie przemian, a w ostatnim, czwartym kieruje uwagę na kwestie autorytetu społecznego Kościoła katolickiego w świadomości Polaków. Chodzi tu przede wszystkim o zaufanie do Kościoła, w tym w sprawach politycznych. Z tymi zagadnieniami ściśle łączy się kwestia społecznych kompetencji Kościoła katolickiego.

Obecność Kościoła katolickiego w Polsce w życiu publicznym, aprobata dlań lub dezaprobata znajduje odniesienie w eksponowaniu krzyża i symboli religijnych w przestrzeni publicznej. Właśnie ten problem w kilku ostatnich latach stał się przedmiotem ostrej debaty wokół roli i wpływu Kościoła w Polsce. Niektórzy zwolennicy opcji lewicowych domagają się nawet usunięcia krzyża z sali posiedzeń Sejmu RP, powołując się przy tym na świeckość państwa. Według sondażu CBOS w 2011 roku 57% badanych dorosłych Polaków deklarowało, że polskie społeczeństwo — jako chrześcijańskie — ma prawo do obecności krzyża w przestrzeni publicznej; 17% — że należy zaakceptować stanowisko mniejszości, chociaż większość Polaków to chrześcijanie, i jeśli komuś krzyż przeszkadza, to powinien być usunięty z miejsc publicznych; 24% — że sprawa obecności krzyża w miejscach publicznych jest dla nich obojętna, a 3% odpowiedziało „trudno powiedzieć”.

Z badań socjologicznych i sondaży opinii publicznej wynika, że symbole religijne stanowią istotny element dyskursu publicznego i ich

ny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne (Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001); *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej* (Nomos, Kraków 2004); *Katolicyzm polski — ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne* (Wydawnictwo WAM, Kraków 2011); *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian. Studium socjologiczne* (Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu, Sandomierz 2014).

aprobata lub dezaprobata określa tożsamość polityczną Polaków. Należy jednak zauważyć, że o ile obecność symboli religijnych w przestrzeni życia publicznego w społeczeństwie polskim znajduje daleko idącą akceptację, o tyle zaangażowanie Kościoła, zwłaszcza duchowieństwa, w wymiarze politycznym przez większość Polaków oceniane jest negatywnie.

Część społeczeństwa polskiego, od 20% do 30%, jest obojętna lub sprzeciwia się umieszczeniu symboli religijnych w przestrzeni użyteczności publicznej. Dodać jednak należy, jak zaznacza Mariański, „że decydującym czynnikiem będą decyzje polityczne organów sprawujących władzę w naszym państwie, a także różne siły antyewangelizacyjne w społeczeństwie polskim występujące przeciwko obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej” (s. 224).

Zauważa się, że pod adresem Kościoła katolickiego kierowane są wyraźne roszczenia co do liberalizacji stanowiska w wielu istotnych kwestiach, zwłaszcza tych o charakterze normatywnym i praktyki życiowej katolików. Negatywna postawa wobec Kościoła, zwłaszcza wśród młodzieży, ma związek z lokowaniem autorytetu w obrębie własnego Ja. Zauważa się wyraźne tendencje do samodzielności i niezależności, co sprawia, że załamują się wzory osobowe, a w sferze religijno-kościelnej pojawiają się procesy indywidualizacji i dezinstytucjonalizacji. Chociaż te procesy w religijności i moralności polskiego społeczeństwa nie mają jeszcze gwałtownego charakteru, tak jak w krajach europejskich, to jednak sprzyjają spowolnionej czy „pełzającej” sekularyzacji, a także zmianie form religijności i moralności oraz więzi z Kościołem (s. 225).

Rola Kościoła w społeczeństwie polskim nadal jest znacząca, zwłaszcza jego wpływ na sferę życia publicznego. Przez część społeczeństwa polskiego Kościół postrzegany jest jako instytucja quasi-polityczna i pogląd ten jest dość powszechny wśród Polaków, od 1989 roku podzielany ze stałym natężeniem. Według socjologów w ostatnich latach dokonuje się jednak zmiana postaw religijnych Polaków i ich wiara ma charakter coraz bardziej selektywny, zindywidualizowany, a pod względem aksjologicznym zrelatywizowany. Chociaż większość bada-

nych w życiu codziennym kieruje się dekalogiem, to mają na względzie raczej moralność niż religię. Do tych dwóch sfer, moralnej i religijnej, z dystansem odnoszą się przede wszystkim studenci, twierdząc, że moralny nie musi oznaczać religijny i *vice versa*. Potwierdza to też, że w społeczeństwie polskim wiara młodego pokolenia ma charakter selektywny i aprobowane są aspekty wygodniejsze. Postrzegany kryzys zaufania do Kościoła i duchowieństwa w wymiarze publicznym przejawia się zwłaszcza w tym, że osoby duchowne i katecheci nie są dla młodych ludzi autorytetem, duchowieństwu nie ufa znaczący odsetek badanych. W tym kontekście należy podkreślić, że krytyka osób duchownych bardzo często prowadzi do krytyki Kościoła, a niejednokrotnie nawet religii.

W ostatnim czasie spory o miejsce i rolę Kościoła katolickiego w życiu publicznym znacznie się nasiliły i stały się bardziej agresywne niż na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. W tej sytuacji Kościół stara się na nowo określić swoje stanowisko wobec instytucji życia publicznego. Cały proces redefinicji jego miejsca i roli w demokratycznym społeczeństwie ciągle trwa. Do dyskusji włączają się różne grupy społeczne, co na uwadze powinien mieć zarówno Kościół, jak i elity polityczne.

Mariański w swoich badaniach stwierdza, że chociaż w społeczeństwie polskim religijność kościelna nadal jeszcze dominuje i jej socjalizacja dokonuje się poprzez dwie instytucje: rodzinę i Kościół (parafie, ruchy i wspólnoty religijne, stowarzyszenia katolickie), to w znacznej mierze ma ona jednak charakter selektywny, zwłaszcza w dziedzinie życia religijnego i moral-

nego. Dla wielu Polaków Kościół przestaje być jedynym autorytetem moralnym i nie ma monopolu na rozwiązywanie współczesnych problemów.

Przynależność religijna i wiara stają się kwestią wyboru i osobistych decyzji, co sprzyja ewolucji od religijnej tożsamości „przypisanej” do religijnej tożsamości „konstruowanej”. Nie można nie zauważyć takiego zjawiska również w Polsce, gdzie Kościół katolicki doświadcza ciągłej obecności innych Kościołów i wyznań religijnych, a także sekt działających jako ugrupowania konkurencyjne. Zróżnicowanie religijne dokonuje się coraz szybciej i rozwój wspomnianych sekt i nowych ruchów religijnych, wyrastających na podłożu chrześcijańskim z religii wschodnich oraz w nawiązaniu do tradycji ezoterycznych, staje się dla Kościoła poważnym wyzwaniem.

Rozprawa ks. prof. Mariańskiego wzbogaca dyskusję na wskazane tematy w wymiarze interdyscyplinarnym. Sięgnąć do niej mogą nie tylko socjologowie, lecz także ci, którzy uprawiają psychologię, pedagogikę, filozofię, kulturoznawstwo i teologię, zwłaszcza teologię praktyczną. Wyniki przemyśleń autora są nie do przecenienia przede wszystkim dla pedagogów religii i katechetów. Kwestie dotyczące społecznej roli Kościoła katolickiego w Polsce powinny być podejmowane systematycznie na różnych poziomach kształcenia. Jest to niełatwe wyzwanie dla takich podmiotów wychowawczych, jak rodzina, szkoła czy Kościół. Na Kościele katolickim ciąży szczególna odpowiedzialność za skuteczny przekaz religijny i udzielanie kompetentnych odpowiedzi na pytania nurtujące współczesnego człowieka.